

Erwin Mortier

GODENSLAAP

ROMAN

2014

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM

I

IK HEB ALTIJD gehuiverd voor de daad van het beginnen. Voor het eerste woord, de eerste aanraking. De onrust wanneer zich de eerste zin moet vormen, en na de eerste de tweede. De onrust, en de opwinding, alsof je de wade wegtrekt waaronder een lichaam rust: slapend, of dood. Er is ook het verlangen, of de wensdroom, de pen om te smeden tot een ploegschaar en een pas beschreven vel weer blank te ploegen, dwars op de regels, voor na voor. Dan zou ik terugblikken op een spierwitte akker, op de restanten die het ploegijzer naar boven heeft gewoeld: doorroeste emmers, stukken prikkeldraad, botsplinters, bedspijlen, een blindganger, een trouwring.

Ik zou er veel voor geven om in de ondergrond van onze geschiedenissen te kunnen afdalen, om aan touwen neergelaten te worden in hun donkere schachten en grondlaag na grondlaag in het lamplicht voorbij te zien schuiven. Al wat de bodem geborgen heeft: grondvesten, hekstijlen, boomwortels, soepborden, soldatenhelmen, de skeletten van dieren en mensen in een verstilde chaos, de tot aardkorst gestolde maalstroom die ons verzwoeg.

Ik zou dat het boek van de scherven noemen, van de gebeenten en de kruimels, van de bomenrijen en de doden in het keldergat, en het drinkgelag aan de lange lange tafel. Het boek van de modder ook, van de moederkoek – de vormloze modder, het moeras en de matrix.

Ik ben de wereld dankbaar omdat hij nog altijd raamkozijnen kent, en deurlijsten, plinten, lintelen, en de troost van tabak, en zwarte koffie en mannendijen, meer niet. Op een dag ben je te oud om uur na uur jezelf ten grave te dragen, om in portieken, op straathoeken of pleinen het dies irae te prevelen voor zoveel gestalten die allang van je afgebladderd zijn, verteerd tot zompigheid waarin je tenen verzinken. Als je ouder wordt zie je geen mensen meer om je heen maar bewogen ruïnes. Altijd weer vinden de doden achterpoorten of keukenramen om door naar binnen te glippen en jonger vlees met hun stuiptrekkingen te bespoken. Een mens is een tochtgat. We hebben herinneringen om de doden te kunnen temmen tot ze onbewogen in onze neuronen hangen als foetussen gewurgd door de navelstreng. Ik vouw hun vingers en sluit hun ogen, en als ze soms overeind komen onder hun laken weet ik dat het enzymen of zuren zijn die hun pezen betokkelen. Hun ware opstanding ligt elders.

Toen ik nog jong was riepen zulke dromerijen steevast de ergernis op van mijn moeder, als ik zo onwijs was ze haar te vertellen. Ze koesterde een heilig ontzag voor grenzen en barrières. Je verbeelding losmaken van de aarde gold als teken van een lichtzinnige inborst. Voor haar was het onvergeeflijkste wat een levende de doden kan aandoen ze laten spreken, ze kunnen zich niet verweren tegen wat je hun in de mond legt. Het muntstuk dat de Oude Grieken onder de tong van hun overledenen staken, als tol voor de veerman die hen naar de overkant van de Styx moest varen, diende in haar ogen een ander

doel: het ging om zwijggeld. Als de doden aan het kletsen geslagen waren, hadden ze zich meteen verslikt. Ze hebben geen spreekrecht, zei ze, daarom mag niemand hun mondstuk zijn.

Zelf twijfel ik daaraan, nog steeds. Al wat leeft en ademt wordt voortgedreven door een fundamentele inertie, en al wat dood is houdt zijn vervlogen mogelijkheden tot bestaan in zichzelf besloten als een verzwegen schande.

Ze zou meer dan honderd zijn als ze nog leefde. Niet zoveel ouder dan ik, die mijn best doe om haar niets in de mond te leggen, ook geen muntstuk. Ik denk trouwens niet vaak meer aan de dood. Hij denkt al vaak genoeg aan mij. Elke ochtend na het tandenpoetsen ga ik met mijn tong over mijn gebit, trots dat ik nog al mijn kiezen heb, en lees in braille de grijns van de doodskop af in mijn vlees. Als memento mori volstaat dat.

Er zijn nachten dat de slaap me zelf als een restant uit zijn diepte opstuwt, tot ik wakker word van de kou, de dekens naar me toe trek en me afvraag waarom een beeld dat soms decennia oud kan zijn zich zo scherp aan me opdringt dat ik erdoor ontwaak. Het gaat nooit om iets dramatisch. Het kan de aanblik van een kamer zijn, een landschap, de oogopslag van iemand die ik gekend heb of een voorval zonder veel betekenis – zoals die zondagochtend, een lentedag in de jaren veertig, dat ik in afwachting van het middageten met mijn dochter voor het raam sta in mijn woonkamer. We kijken naar buiten, naar de voortuin en het wegdek die bezaaid zijn met witte stippen. De wind blaast ze uit de tamme kastanjes aan

de overkant van de rivier over het water en laat ze in kleine tornado's boven het wegdek wervelen alsof het sneeuwt. De stilte in de straten die ochtend, het bleke licht, de zondagse landerigheid, de lucht van soep en kalfsgebraad, en mijn dochter die zegt: 'Ik dacht dat het elke dag zou regenen.'

Of ik sta weer op het strand, het brede strand bij eb, nabij de dijk, in de eerste kilte van de herfst, een van die dagen dat je uit de wind de laatste warmte kunt opdoen. Ik heb mijn man en mijn broer mee naar buiten genomen, of zij mij, om een frisse neus te halen, om iets anders dan altijd die ziekenhuislucht op te snuiven. Ze staan tussen de barakken, uit de wind, in de zon, sjaal om de nek, kepie op het hoofd, rondom hen schittert het zilverwitte zand. In een bui van scherts hebben ze hun medailles op hun pyjamajasje gespeld en nu geven ze elkaar een vuurtje want ik heb sigaretten voor ze meegebracht. Ze zien er bleek uit, en broos, in dat onverbidde licht, het frontale licht van september. Alleen hun wangen blozen, vurig.

Het tafereel zou iets afgeslotens vertonen, voor altijd in zichzelf besloten blijven, als niet mijn man, mijn toekomstige, me vanachter de vingers van mijn broer, die met zijn hand de vlam van de lucifer afschermt, ineens recht in de ogen kijkt: geamuseerd, guitig, scherp – een plezier waarin ik onmiddellijk de intelligentie herken. Mijn broer beloert intussen intens mijn man. Hij leest diens profiel niet zozeer af, hij lijkt het meer met zijn blik in zich op te zuigen. Ik realiseer me ineens dat we op dezelfde man verliefd geweest zijn.

Als ik me omdraai zie ik niet mijn kamer, mijn stoel,

mijn in dekens gewikkelde benen, en de plank met de pen en het papier op mijn schoot, maar het strand, het brede strand bij eb; de wind die het water in de getijdenpoelen opzweept, de dunne witte lijn van de branding, het grijsgroene sop, de onderkant van de wolken, een leegte die me vriendelijk naar zich toe trekt.

‘De engel van de tijd heeft me al meegenomen,’ zeg ik tegen Rachida, de verzorgster, wanneer ze me ’s ochtends uit bed helpt. Ik zeg het om haar te zien lachen. ‘Je kent de engel van de tijd toch? Hij zou de engel van de wraak kunnen zijn of de engel der victorie. Maar hij is ook de engel van de slaap en de Melancholie van Dürer.’

‘Ja, mevrouw Helena. Uw engelen zijn ingewikkeld.’

Ik ben blij dat ze lacht, altijd lacht. Iedere ochtend komt ze even opgewekt binnen, zet me rechtop in bed en schikt de kussens achter mijn rug. Ze snijdt mijn brood niet in tuttige hompjes, zoals de harpij die haar soms vangt, en die op de rand van het bed blijft zitten terwijl ik ontbijt, hoorbaar puffend van ongeduld, voor ze opstaat om het bad te laten vollopen en de handdoeken klaar te leggen – de telegrafie van haar ongeduld met mij en mijn ouderdom.

Ik ben ook blij dat Rachida mijn lijf ontziet wanneer ze me uit mijn nachtkleed bevrijdt, dat ze even toegewijd als routineus mijn knoken van armen uit mijn mouwen trekt en mijn hoofd de dagelijkse baring uit de nauwe halsopening van mijn onderhemd zo zacht mogelijk laat ondergaan, terwijl de andere, die zoutzuil, er altijd in slaagt me met mijn eigen ledematen te molesteren. Zij drukt me als een ledenpop tegen de borst en sleept me

over de vloer naar de badkamer om me daar op de pot te zetten. Terwijl ik zit uit te druipen schudt ze lakens op, trekt de stores open en rukt aan de klerenhangers in de kast alsof ze de schatten van Rome plundert. Van de gesel der Noormannen verlos ons Heer.

‘Ze heet Christine,’ zegt Rachida, en ook al kijkt ze bedenkelijk, ze lacht.

De meeste beelden die me tijdens de halfslaap bezoeken zijn oud, maar helder als een luchtspiegeling. Ze werden nooit helemaal getemperd door de taal, die wanneer we jong zijn in onze geest de beddingen van het denken nog maar zeer ondiep uitgespoeld heeft. De zuiverste beelden zijn het, die de vragen belichamen waardoor ik me in mijn vroege jaren in beslag liet nemen, en die me nu, alsof de cirkel ooit rond zou kunnen zijn, weer bezighouden.

Herinneringen kan ik ze niet echt noemen, want ik doe niets, ze overkomen me – tenzij de aard van het herinneren met de jaren verandert. Soms lijkt in mijn halfslaap de echo van mijn ademhaling in de kamer om me heen voorbij akoestieken op te wekken. Vertrekken die in de coulissen van de vergetelheid wand tegen wand opgestapeld stonden omsluiten me weer. Dakpannen ritzen zich op spanten tot een huid van stenen schubben aan elkaar. Bakstenen vallen in oude verbanden samen. Onder mijn zolen hervinden vloeren hun vastigheid, elke hol weerkaatste stap laat gangen en passages hun gewelven en nissen herkennen. Verwonderd, welhaast perplex, treed ik die wendbare krochten binnen, als verdwaald in een grot vol schilderijen die onder bibberend kaarslicht tot leven komen.

Toen ik nog jong was wilde ik weten waar de tijd vandaan kwam, of hij een stof was, zoals water of ether, die je kunt opvangen en bewaren of uit het binnenste der dingen filteren, zoals mijn moeder in juni trossen aalbessen in een neteldoek schepte om het sap uit de vruchten te persen. Ik wilde ook weten waarom ik mezelf was, en niet iemand anders, op een andere plaats, in een andere tijd, of juist wel in dezelfde tijd, en op dezelfde plaatsen – iemand die mijn leven leefde, met mijn verwanten en mijn schoolvriendinnen, maar die toch niet ik was.

‘Dan was je de broer of zus van jezelf,’ zei mijn moeder kortaf. Voor haar was alles helder. En toch moet ook in haar leven de tijd steeds minder homogeen geworden zijn naarmate ze ouder werd, met dagen die uitlopen als twijgen en hun inwendige verdubbelen; minuten waarin zich tientallen geschiedenissen samenballen, en evenveel ontknopingen of open eindes. Eeuwen zou het vergen, en meerdere universiteiten, om de gesprekken tussen mijn moeder en mij in mijn kinderjaren te kunnen begrijpen, om alle nuances en bijbetekenissen die erin vibreerden bloot te leggen, de veronderstellingen die achter de woorden schuilgingen, wat we verzwegen of voor vanzelfsprekend namen, en al die vluchtige essenties, de onuitgesproken angst, zorg, wrok en, waarom niet, liefde die als verstekelingen meereisden in de buik van de woorden die we elkaar toespeelden tijdens het werk.

Ik heb me lang afgevraagd waarom ze zo kort van stof is wanneer ze mijn dromen bezoekt, waarom alleen haar stem zo direct en nabij is. ‘De schaar, Helena!’ roept ze,

vanuit een verte die lang en nauw klinkt als een onderaardse gang. Terwijl mijn vader, gezeten aan de ontbijt-tafel, de tafel die ik min of meer herken als die in ons zomerverblijf, met het vredelievende licht van een onbewolkte ochtend in het erkerraam achter zijn rug, bijna tastbaar aanwezig kan zijn.

Hij schenkt zijn kopje nog eens vol of zit te lezen in de krant bij zijn bord. Op de muren laat de weerkaatsing van zonlicht op water deinende fresco's verglijden.

Zonder op te kijken richt hij zich tot mij. Anders dan mijn moeder spreekt hij hele volzinnen uit, maar hij praat te snel, of te stil, te binnensmonds, of is een taal gaan bezigen die als Slavisch klinkt, met veel geslof van lucht tussen tong en verhemelte. Ik kan horen dat hij spanningsbogen optrekt, pauzes neemt, zijn zinnen neerlegt, dusdanig zorgvuldig dat ik bijna jaloers op hem word omdat hij het onzegbare zo vloeiend beheerst. Als hij zou zwijgen of me verstaanbare onbenulligheden toevoegde, zou ik misschien minder ontredderd ontwaken.

Ik kan hem in zijn volheid voor me zien, met al zijn trekjes en gewoontes, zijn hebbelijkheden, zijn charme, alsof de aarde uit al haar mantels en voortbrengselen de materie waaruit hij opgebouwd was tot de orde roept en hem weer voor me ophoopt, bij het ontbijt of kniehoog in de branding, op een vakantiedag aan zee, lang geleden. Ik hoor de strandmuziek van toen, de vrouwenstemmen, het kindergejoel, de roep van de venters en het gesnuif van de paarden die de badkoetsen tot bij de golven trekken – en er is de intense kou die me vanuit dat geluidenlandschap om de schenen spat, de scherpe smaak van zeewater, en zijn arm legt zich over mijn buik en schept me op, de nabijheid van zijn lichaam in.

Het zeewater verdampt uit de stof van zijn badpak, maakt het textiel ruig van het zout en weekt zijn lijfgeur los, scherp en zwoel tegelijk. Als ik me dicht tegen zijn borstkas druk, buiten het bereik van de zeebries, met mijn hoofd op zijn schouder en een hand op zijn ribben, kan ik me helemaal onderdompelen in zijn lucht, een kleine, private atmosfeer omhult me. Ik ruik zijn huid, het bezwete haar in zijn nek, zijn geslacht, en als ik hem hoor inademen wordt zijn lichaam de klankkast waarin het leven als nergens anders heeft geresoneerd – omdat hij hij is en ik ik.

Je hebt mensen wier bestaan een vrijwel zuivere toon belichaamt, of liever, in wier bestaan het leven zich met de sonoriteit van een Stradivarius kan verklanken, levens die het mysterie omvatten van wat het is een mens te moeten zijn, en je hebt andere, die nooit veel meer zullen voortbrengen dan het schrille getoet van een toondoof kind op de goedkoopste blokfluit. Mijn vader was geen Stradivarius, maar ook geen blokfluit. Steeds vaker denk ik dat zich een nog ongelezen universum zou openbaren als ik de stroom van zijn monologen zou kunnen bevolken met de staccato woordenschatten van mijn moeder, zijn mompelende geschiedenissen met de losse kiezels van haar taal.

In mijn moeders ogen was dat waarschijnlijk op de ultieme overtreding neergekomen. Ze noemde me in mijn vlegeljaren een geboren dichteres omwille van mijn vragen, en het was geen compliment. Het werd normaal gevonden dat kinderen vragen stellen, met die lichtelijk ongerijmde beeldspraak die men gemakkelijk voor poë-

tisch aanziet. Kinderen zullen nog steeds dat vermogen bezitten, maar in mijn eigen vroege jaren meenden de ouderen dat de antwoorden vastlagen, even vast als hun wereld. Er diende over weinig nagedacht te worden. De dingen waren wat ze waren. De vragen van kinderen vond men buitenissig of hoogstens amusant omdat de antwoorden zo voor de hand leken te liggen.

Ik denk overigens dat ik meer weg had van een argeloze filosofe, of een kleine theologe, dat had ook gekund, dan van een dichteres. Mijn moeder kroonde me geregeld tot natuurtalent in een of andere discipline wanneer ze het nodig vond de draak met me te steken en me met beide voetjes op de grond te zetten, zoals goede moeders doen wanneer hun kroost het te bont dreigt te maken. Haar grootste spot bewaarde ze doorgaans voor de dichters. Ze noemde hen schijnatleten. Daarin verried ze zichzelf zonder het te beseffen als een verwante van Plato, die ook niets van dichters moest hebben, maar mijn moeder ontbeerde Plato's jaloezie. Ze zag me lezen en schrijven, ze vond dat ik me er niet in mocht verliezen. Maar ik deed het toch.

Ongetwijfeld zou ze sceptisch een wenkbrauw optrekken als ze me nu kon horen zeggen dat uit een kind de substantie der goden nog niet helemaal weggesijpeld is.

'Wat een groteske zelfverheerlijking, Helena,' zou ze verzuchten, en ik leg haar niets in de mond. Ik heb het haar vaak genoeg horen herhalen, zonder dat ze opkeek van het verstelwerk waarmee we tijdens de oorlog de lange winteravonden vulden.

Intussen ben ik ouder dan zij toen ze stierf. Met de go-

den heeft ze nu gemeen dat ze buiten de tijd staat – en nog altijd geloof ik dat ik gelijk heb over de goddelijkheid van kinderen en de kindsheid der goden. Hun beider bestaan kent het karakter van een dromerig spel want ze hebben geen weet van de dood. Hun wreedheden zijn lichtvoetig, hun tederheden bruut. Smelt de oneindigheid van de doden samen met het onbevangene van een kind en wat je krijgt is een gruwelijke godheid.

Op dit punt zou ze, ik heb het haar meer dan eens zien doen, haar verstelwerk abrupt ter zijde leggen. Ze zou met beide handen de versleten naad van een kledingstuk lostrekken of zich per ongeluk prikken aan een van haar spelden. Dan zou ze opstaan uit de bundel van lamplicht waarin ze altijd haar arbeid verrichtte, in de keuken haar bloedende vinger schoonspoelen en de vlam onder de ketel steken om thee te zetten. Van bij het aanrecht zou ze sakkeren dat ik kletspraat verkoop, maar het waarschijnlijkst lijkt me dat ze niets zou zeggen. Op sommige sofisterijen vond ze een gepikeerde stilte de beste repliek.

Ze kon weinig geduld opbrengen voor zaken die het onmiddellijk tastbare overschreden. Voor haar was ik een dichteres omdat dichters in haar ogen zweefden.

‘Dat is waar,’ zei ik haar later. ‘Maar dan wel met hun hoofd naar beneden.’ Ik geloof dat ik het meende, al heb ik het wellicht ter plekke uit mijn mouw geschud om haar het laatste woord niet te gunnen. Ik betrad stilaan de leerschool der opstandigheid.

Haar spot diende een hoger doel. Ze wilde me de dagdagelijksheid van het woord in duwen, mijn gedachtewereld in stevige winterkleren wurmen. Saai maar onverlijtbaar, bovenal waterdicht. Voor mijn moeder waren redeneringen en kledingstukken een en hetzelfde: ze moesten goed sluiten, terwijl ik niets liever deed dan lethargische middagen lang lanterfantien in de hangende tuinen van Babel en in mijn open nachtkleed, trots op mijn ontluikende welvingen, de ziggoerats der boeken beklimmen. Ik gaf me over aan de cadans van het zijgende spreken dat uit hun ruggen opsteeg, de Styx der zinnen, waarin hier en daar, als wrakhout of drenkelingen, woorden en beelden rondreven die ik al min of meer begreep, naast veel anders, dat niet meer was dan schaduwvlekken in een donkere vloed.

Ik denk nog steeds dat boeken net als goden en kinderen in het voorgeborchte van het bestaan verblijven, een dimensie waarin gevolgen tot oorzaken kunnen leiden en de dag van gisteren uit die van morgen tevoorschijn kruipt. Het is er onmogelijk om finale oordelen te vellen; wie de hemel verdient en wie de hel. Alles moet er nog gebeuren en alles is er al voorbij; dat is van het paradijselijke de essentie.

Als kind vond ik boeken zelfs een soort van doden, en eigenlijk vind ik dat nog steeds. Wie schrijft organiseert zijn eigen spiritisme. Eenzelfde onbewogenheid bezielde boeken als de stramme ledematen van verwanten op hun laatste bed. Ze hadden weliswaar meer noten op hun zang maar leken ook, zoals de doden, naar een levende geest te hunkeren om in rond te zingen.

Ik hield van het anonieme, het postume dat elk boek in zich meedraagt. Hun titels en opschriften vond ik een onvergeeflijke knieval voor de ijdelheid, of een soort vergoelijking voor de doortastendheid waarmee een verhaal bezit van je kan nemen. Dat de schrijver er ten behoeve van de lezer zijn naam op zette, leek me bijna even absurd als aangerand worden door iemand die je eerst beleefd zijn visitekaartje overhandigt. Het liefste had ik op de kaften die namen weggekrast en het titelblad losgescheurd uit het boekblok. Ik wilde zelfs nog verder gaan en al die boeken bevrijden uit hun statische slagorde op de planken van de huisbibliotheek door ze elders een onderkomen te geven, in andere kamers, in de tuin, tussen de balken van het schuurtje, in de kelders, als paaseieren of kerstgeschenken, naamloos, onnoemelijk kwetsbaar, hun lot in handen van wie ze zou vinden.

Ik heb me nooit uit die wensdroom kunnen bevrijden, ik ben er steeds sterker in gaan geloven. Boeken zouden op straathoeken moeten samentroepen als verwilderde honden. Ze zouden op stapels in de portieken van winkels moeten slapen onder een dekbed van karton, bedelaars zonder veel hoop op een aalmoes. Ze zouden op banken in parken moeten verregenen, of rondslingeren op de vloer van de tram, om wie ze oppakt te vervoeren of te vervelen, onverschillig te laten of dusdanig te irriteren dat men er een antwoord op wil schrijven, dat dan even naamloos door de wereld waait. Ergens zal dat boek een orde verstoren, een onrust dempen, een blijdschap bevriezen, de toekomst herdenken of het verleden voorspellen, onverantwoord, hoogstens aangekondigd door het geruis van de vellen – de enige engelen waarin ik min of meer geloof.

Wellicht kwam mijn moeders onbegrip voor mijn vragen voort uit een afkeer van wat zij een onvergeeflijke voorlopigheid vond. Ze was katholieker dan ze dacht van zichzelf. Hoe ongelovig ook, het goddelijke zat in haar denken vervat als een stop in een badkuip. God was de dam die de mensen opgeworpen hadden om de fatale ontmoeting met de bodemloosheid van hun eigen verlangen te voorkomen. Trek de stop eruit of sla een bres in de dam, en alles stroomt leeg. Ik kan haar allang niet meer om verduidelijking vragen maar ik weet dat ze niet graag bij de pakken bleef neerzitten. ‘We kunnen niet blijven hangen te hangen,’ luidde haar favoriete uitspraak. ‘We moeten aan de slag. Als de kip niet legt, vliegt ze de pot in!’ Ze hield van uitroeptekens en ze sprak ze hoorbaar uit. Ze stonden aan het einde van haar zinnen als een poortwachter met een vlammend zwaard: tot hier en niet verder.

Ik geef gehoor aan haar wapenkreet, zij het met tegenzin. Een mens zal nooit meer zijn dan een kladversie van zichzelf, een grove schets op een vel papier dat elk ogenblik kan verfrommeld worden. Waarom zou ik me druk moeten maken om punten aan regels, de plaats van een komma of uitroeptekens – en waarom ruimtes afbakenen; kamers, woningen, kogelgaten, kraters? Vroeg of laat peuter ik goudstukken uit de koude mond van de doden, het mineraal van de tijd zonder tijd, en oeverloos alsof ze nog leven barsten hun stemmen los.

‘Tijd is de grote ziel van alle dingen,’ schreef ik, een jaar of veertien oud – het woord puber bestond toen nog niet echt. ‘Hij zuigt de longen vol, zonder ooit uit te ade-

men.' Ik weet niet of ik het zo bombastisch gesteld vind als mijn moeder allicht gedaan had indien ze mijn meest private geschriften had kunnen lezen, maar nu, bijna een eeuw later, hoor ik het voortdurende inademen van de tijd duidelijker dan voorheen, en ik ben al half opgelost in de lucht die door zijn bronchiën giert – die lichtjaren lange ademstoot, die zich voortstuwt door spelonken van calcium en bot. Misschien is het mogelijk om, vlak voor ik volledig verdwijnt, het bestaan zelf te over-schouwen alsof ik eruit losgeweekt ben.

Ik stel me voor dat ik het leven, niet alleen het mijne of het uwe, maar het leven als dusdanig, onder mijn voeten in de diepte zou kunnen zien liggen: kolkend, meanderend. Honderdduizend Grand Canyons die zich met elkaar vervlechten; een uitgestrekt weefsel van stroomversnellingen, poelen, zoutpannen en watervallen, glinsterend in een oneindige nacht.

Misschien zou ik de patronen kunnen lezen die zich in die uitwaaierende stroom ontvouwen, de motieven die in hem tot ontwikkeling komen en er weer in oplossen, de volledigheid die hij in zich meedraagt en de vergeefsheid van de menselijke tijd die in hem verzinkt. Het zou dan zijn alsof me, vlak voor ik in de vergetelheid opga, gegund wordt om heel even de bril van God te dragen. Ik zou me iets van het fatalisme kunnen toe-eigenen waarmee voor Hem een knaagdier dat zich verweert tegen de wurggreep van een slang een even kosmische tragedie belichaamt als de val van Troje – of omgekeerd: eenzelfde banaliteit.

Een mens mag eigenlijk niet in deze dimensies denken, ik weet het. Het leven is geen schouwspel of schilderstuk, van buitenaf te bezien, maar als ik eerlijk ben

zou ik nooit een letter op papier gezet hebben indien ik dat werkelijk geloofde, en maakt u zich vooral niet wijs dat u om andere redenen leest.

Mijn moeder zou nu allang door haar geduld heen gezeten hebben. 'Pathetisch,' zou ze hoofdschuddend grinniken. Ze zou in de keuken haar thee inschenken en hem in haar eentje opdrinken zonder te begrijpen welk een triomf ik haar gun.

Het doet er niet toe.

Ze is dood.

Terwijl ze opstaat uit haar stoel lossen haar omtrekken op in het lamplicht, en met haar omtrekken de kamer.

'Het leven is simpel,' zei ze me eens. 'Ik heb er geen dure woorden voor nodig. Het is de vaat doen. Een mens maakt borden vuil, wast ze schoon, wrijft ze droog, bergt ze weg, haalt ze weer uit de kast, maakt ze vuil, wast ze schoon, wrijft ze droog, bergt ze weg en haalt ze weer uit de kast, en op een dag valt de hele stapel uit je handen.'

Ze zweeg, sloeg de ogen neer en nam een slok van haar thee.

Ik had geen weerwoord, toen.

Ze was een geboren dichteres.

HET VALT ME OP dat Rachida graag schuurt of dweilt beneden terwijl ik hierboven aan het werk ben, dat er tussen ons een onuitgesproken zusterschap ontstaat wanneer ze de steel van de borstel in haar vuisten klemt. Ik zou de pen in mijn vingers even soepel over het papier willen sturen als zij haar dweil over de tegels – het zachtmoedige gesleep maakt me rustig en strijkt mijn zinnen glad.

Alleen spoelt zij vuil weg en wist ze sporen uit. Terwijl ik het papier met de zwalkende gang van een dronkaard bevlek, mijn extase van inkt, laat zij de dingen achter in hun naakte zijn. Ze haalt de beate mongoloïde glimlach van de wereld naar boven, de grijnzende, nat glanzende zen der stomme objecten, waar ze de namen als kaf van af blaast. En ik denk: nooit zal ik al wat er is even tomeloos kunnen laten zwijgen in het woord, de grote nacht is beter dan tienduizend maanden.

‘Zei u iets, mevrouw Helena? Heeft u geroepen, is er iets nodig?’

Ze fluit niet op de gang, zoals de andere doet, die menhir, nadat ze me als een zak botten op de pot heeft neergekwakt in de hoop dat mijn blaas zich dan sneller zal legen.

Rachida zet thee en vult de thermos. Ze kijkt of mijn pennen gevuld moeten worden en of de bijzettafeltjes dicht genoeg bij de stoel staan. Daar zal ze me straks

achterlaten tot ze 's middags terugkeert om het eten op te warmen.

‘Wij hebben ook engelen,’ zegt ze terwijl ze mijn haar kamt en meer mijn haar lijkt te zien dan mijzelf. Ze borstelt mijn schriële lokken op zonder dat haar blik blijft haken aan de tronie met de grijns van een mummie, die me iedere ochtend in de badkamerspiegel met mijn eigen vergeelde kiezen uitlacht. Dat karkas, dat bespottelijk genoeg nog steeds de lust van een meisje herbergt, en bij de aanblik van de glazenwassers in hun gondel voor de ruiten nog altijd naar hun kruis loert als een bakvis naar een lolly.

‘Dezelfde engelen als die van jullie. Gabriël,’ zegt ze, ‘Dat is toch ook jullie engel?’

Ze verzorgt mijn nagels, kijkt in de la van de kaptafel welke oorringen bij mijn blouse passen. Ze vindt het niks te veel gevraagd om een scharminkel als ik elke dag weer een paar karaat onnozele waardigheid om de hals te hangen – anders dan ‘haar collega’. Dat moddervette kreng zou me waarschijnlijk het liefst tussen haar tieten versmachten.

‘Christine,’ lacht ze. ‘Haar naam is Christine.’

‘Dat is geen engel,’ zeg ik. ‘Jij wel. Maar zonder vleugels.’

‘Mag niet van de baas. Te veel pluimen. Ik hang ze in mijn kastje als ik moet werken, mevrouw Helena.’

Ik ben blij dat ze lacht, dat ze me van mijn bed naar mijn stoel brengt alsof ze me ten dans leidt, dat ik mijn vingers in de hare mag leggen en mijn voeten op de plaats kan zetten waar zij de hare gezet heeft.

Ze laat me voorzichtig neer in mijn stoel.

Ze vraagt of hij dicht genoeg bij het raam staat.